

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ДИСКУРС У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ВИДАННЯХ 1930-х рр.

Маріанна Мовна

провідний бібліограф відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника

Зібрано, систематизовано та проаналізовано масив західноукраїнських видань історико-краєзнавчої тематики 1930-х рр. Визначено їх типологічну належність, охарактеризовано тематичне наповнення, функціональну спрямованість та місце в історико-краєзнавчому дискурсі, а також внесок у розвиток як українського краєзнавства, так і у справу пізнання народом свого історичного минулого. Розшуковано та введено до наукового обігу маловідомі рецензії та відгуки на аналізовані видання, що свідчить про їх актуальність і суспільний резонанс.

Ключові слова: історія, краєзнавство, дискурс, видання, західноукраїнський.

Rich body of Western Ukrainian publications in the local history of the 1930s has been collected, systematized and analyzed. Their typological identity has been determined, thematic content, functional orientation and place in local historical discourse – characterized, as well as contribution into development of the Ukrainian local history and into nation's knowledge of its historical past. Relatively unknown reviews and reports of analyzed publications have been found and put into scientific circulation, indicating their relevance and public interest.

Keywords: history, local history, discourse, publications, Western Ukrainian.

Собран, систематизирован и проанализирован массив западноукраинских изданий историко-краеведческой тематики 1930-х гг. Обозначена их тематическая принадлежность, дана характеристика содержания, функциональной направленности и места в историко-краеведческом дискурсе, а также вклад в развитие украинского краеведения и дело изучения народом своего исторического прошлого. Найдено и введено в научный оборот малоизвестные рецензии и отзывы на анализированные издания, что демонстрирует их актуальность и общественный резонанс.

Ключевые слова: история, краеведение, дискурс, издания, западноукраинский.

У наш час у зв'язку з необхідністю активного національно-культурного відродження, укорінення у людській свідомості думки про цінність рідного краю, малої батьківщини, місцевого патріотизму, з якого виростає патріотизм загальноукраїнський, потребою розчищення замулених джерел національної пам'яті, посилюється увага до проблем історичного краєзнавства, а дослідження історико-краєзнавчого спрямування, зокрема і в діахронному розрізі, набувають особливої актуальності. Регіональний підхід до вивчення історико-краєзнавчого дискурсу, що сприяє виявленню загальних та специфічних форм його розвитку, є цілком виправданим і затребуваним. Тому об'єктом розгляду у цій статті є західноукраїнські видання 1930-х рр., присвячені історико-краєзнавчій проблематиці, їх докладний історіографічний аналіз з визначенням конкретної жанрової належності видань.

У 30-х рр. ХХ ст. з'явилися реальні плоди невтомної праці попередніх поколінь вітчизняної інтелігенції — зростання національної самосвідомості українства, підвищення інтересу до рідної мови, культури, історії міст і сіл, розвитку туризму та відвідування збережених пам'яток старовини. Доконечну необхідність розпрацювання регіональної/локальної історичної проблематики прекрасно розуміли українські дослідники міжвоєнного періоду, що засвідчує висловлена на сторінках щоденника «Діло» думка Івана Німчука: «Як довго не витворимо питомої регіональної літератури, себто українських монографій наших міст, повітів і взагалі важніших осель, так довго мусітимемо пізнавати їх з чужих джерел і в чужому освітленні» [39]. Усі ці чинники спричинили підвищений попит (ба навіть більше — справжній бум) на видання історико-краєзнавчої тематики, авторами яких були представники різних професійних середовищ (історики, літературознавці, мистецтвознавці, археологи, педагоги, журналісти, письменники, етнографи, правники, священники, лікарі, громадські, політичні та релігійні діячі). Тому широкі кола громадськості, особливо молодь, з піднесенням сприймали появу численних історико-краєзнавчих видань різножанрової тематичної спрямованості.

Відкриває історіографічний аналіз західноукраїнських видань 1930-х рр. книжка нарисів українського політичного діяча, історика та літературознавця Дмитра Дорошенка (1882–1951) «По рідному краю: (подорожні вражіння й замітки)» [13], що 1930 р.

вийшла у серії «Популярна бібліотека» видавництва Михайла Таранька «Світ дитини». Вона складалася з п'яти розділів — «По Гетьманщині», «По Волині», «По Поділля», «Чигирин», «Бахчисарай» і у формі опису мандрівки охоплювала найцікавіші міста кожного регіону. Підрозділ «По Волині» містив подорожні нотатки з відвідин Берестечка (місця відомої Берестецької битви 1651 р.), Почаєва, славного своєю Лаврою, Кременця з його фортецею, Луцька та замку Любарта, що відіграв значну роль в історії Давньої Русі та козаччини, поєднані з короткими історичними екскурсами. Підрозділ «По Поділля» повів читача маршрутом «Жванець — Хотин — Кам'янець» і зупинився в основному на важливій історичній ролі останнього, починаючи з часів Речі Посполитої (облога Кам'янця 1672 р.) аж до відродження української державності 1918 р. та його архітектурній спадщині у вигляді численних збережених пам'яток старовини (Чорна башта, Турецька фортеця, старі костели, церкви, брами, будинки XVII–XVIII ст., Нове місто). Дослідниця Е. Янчевська у ґрунтовній статті «Подорожничка література» тепло відгукнулася про цю книгу, «яка для тих українців, що думали, ніби життя наше почало пульсувати лише від 1917 р. — була правдивою ревеляцією» [55].

Того ж року вийшла друком невелика за обсягом історична читанка «З минулого Жовкви» [16], зміст якої творили статті: Я. Пастернака «Археологія Жовківщини» та І. Крип'якевича «Картини з історії Жовкви», де йдеться про початки Жовкви, давні права українських міщан, жовківські церкви, братства і школи XVII–XVIII ст., жовківських малярів і різьбярів, зв'язки Богдана Хмельницького та гетьмана Івана Мазепи з Жовквою, спогади В. Даниловича і М. Сухого про громадсько-політичне життя Жовківщини кінця XIX — початку XX ст., історичний огляд українських установ міста (читальня, Руська рада, друкарня і видавництво оо. Василян, Народний дім, філії Українського Педагогічного Товариства, філії товариств «Просвіти», «Сокіл», «Сільський Господар», повітовий союз кооператив та ін.). «Kwartalnik Historyczny» у відгуку на цю книжку подав її загальний огляд [57].

1931 р. накладом філії товариства «Просвіта» в Яворові було видано подібний до жовківського збірник краєзнавчих статей «Яворівщина. З її минулого і сучасного» [54]. Він склався з шести коротких різнопланових нарисів пера кількох авторів:

Миколи Голубця «З минулого міста Яворова», Миколи Андрусяка «З історії українського культурного та національного руху Яворівщини (XVII–XIX ст.)» та «Осип Лозинський — основник першої читальні в Яворові», невідомого автора «Сучасний стан культурно-освітньої й економічної праці в Яворові й Яворівщині», Євгена Яворовського «Нарис історії філії товариства «Просвіта» в Яворові», Семена Харамбури «Яворів на 1 листопада 1918 р.». Львівський часопис «Нова Зоря» в особі Осипа Назарука відразу зауважив вихід збірника і відгукнувся на нього рецензією, в якій привітав його появу і висловив побажання, аби в майбутньому з'являлись подібні книжечки з історії різних повітів краю: «Такі видання сильніше прив'язують духово до своєї Батьківщини цілі покоління. Побажасмо, щоб усі повіти Галичини, Буковини, Волині і Закарпаття спромоглися на такі невеликі історичні і культурні огляди» [35].

Того ж року накладом філії читальні товариства «Просвіта» у Гримайлові вийшла «Коротка історія Грималова і сіл судового Грималівського округу» [25] українського історика Івана Крип'якевича (1886–1967) та місцевого адвоката Григорія Олійника. Книжка складається з п'яти розділів, що охоплюють питання загальної історії Гримайлівщини, окремо містечок Гримайлів і Товсте, сіл судового округу та подають прізвища письменників-вихідців з цього краю або тих, хто тут проживав чи бував та прислужився до його розвитку. Стрижневим є розділ книжки «Села Грималівського округу», де в алфавітному порядку подано перелік 31 села з наступною тематичною спрямованістю: географічне розташування, давня назва (у випадку її зміни), кількість населення за етнічною та конфесійною ознакою, орієнтаційні назви кутків і полів, прізвища колишніх землевласників, господарські, промислові та культурно-освітні установи, церкви і монастирі, перша згадка в джерелах та важливі місцеві історичні події, основні заняття мешканців. У переліку культурних діячів, пов'язаних з Гримайлівщиною, фігурують етнограф Гнат Галька, літературний критик Михайло Мочульський, священник Іван Наумович, фізик Іван Пуллою, художник Корнило Устиянович, письменник Іван Франко.

У 1932 р. Іван Крип'якевич зібрав в окрему книгу «Історичні проходи по Львові» [27], що вийшла друком у бібліотеці товариства «Просвіта», цикл своїх краєзнавчих розвідок з описом

історичних прогулянок Львовом, надрукованих 1930–1931 рр. в ілюстрованому науково-популярному часописі «Життя і Знання». Автор путівника, використовуючи маршрутний принцип, описав більшість пам'яток старовини й згрупував їх за дільницями міста (Княже місто, Високий Замок, Ринок, Руська вулиця, середмістя, довкола середмістя, Личаків, Галицьке передмістя, від Полтви до Єзуїтського парку, Святий Юр, Городецька й Янівська вулиці, церкви княжого Львова, Замарстинів, Клепарів, Голоско, Брюховичі). Дослідник акцентував увагу на українських старожитностях, зокрема на побуті українського міщанства, членів Ставропігії та церковного братства, описав Успенську церкву й окремі кам'яниці вулиці Руської. Загалом, ця історико-краєзнавча праця ознайомлює читача з найцікавішими сторінками давнього Львова, з найважливішими подіями, які відбувалися в місті впродовж XIII — першої третини XX ст. [33, с. 1140].

За загальним визнанням, книга І. Крип'якевича стала найкращим українським провідником вулицями старовинного міста. Підтвердження цього — схвальні рецензії відомих суспільно-культурних діячів. Високо оцінив працю дослідника знаний історик і літературний критик о. Теофіль Коструба: «Історичні проходи по Львові» можна назвати зразковим українським «Baedeker'ом», що може служити й за історію, й за дуже цікаву лектуру. Не лише може, але і справді служить. Читачі захоплені книжечкою — читають її, відкладаючи романи й інші оповідання... Треба бути щиро вдячними авторові й товариству «Просвіта», що подарували суспільності таку гарну книжку» [26, с. 416]. З ним погоджується і мистецтвознавець М. Голубець: «Ця 166-сторінкова, на доброму папері видрукована і 59-ма ілюстраціями прикрашена книжка може зовсім добре сповнити завдання солідного підручника для тих, що бажають точніше познакомитися з історією та сучасним виглядом міста Львова і його найближчих околиць. Автор створив цікавий тип науково обоснованого, глибокого змістом, але при цьому і до практичних цілей пригожого провідника по нашому місті» [9, с. II].

Тему Львова, яку започаткував І. Крип'якевич, продовжила популярна брошура історика, педагога, публіциста, громадського діяча, дійсного члена НТШ Миколи Андрусяка (1902–1985), присвячена одній із його дільниць — «З минулого Знесіння» (1932) [1]. Вона складається з трьох розділів — «Початки Знесіння» (гіпотези про

розташування первісного Львова на його нинішньому місці, Знесіння як парафія підльвівської церкви Вознесіння), «Господарські відносини на Знесінні в XV–XVIII ст.» (повинності королівських селян, люстрації), «Українське культурно-національне життя на Знесінні XVI–XX ст.» (діяльність церковних братств та перших українських просвітницьких товариств «Просвіта», «Товариство ім. М. Качковського», «Союз Українок», «Луг», «Рідна Школа»).

Того ж 1932 р. доктор філології, редактор та громадський діяч Іван Німчук (1891–1956) видав нарис «За Сяном. З поїздки по Лежайському деканаті» [38], в якому поставив собі за мету дати огляд життя західних окраїн Галичини — кількісного стану українського населення, його національної свідомості, здобутків і втрат. Автор в аутопсії ознайомився з життям та побутом українців Лежайського деканату Перемиської єпархії греко-католицької церкви — найбільш західного, розташованого в глибині польської етнографічної території, що його парафії розкинулись на теренах Ланцуцького, Переворського, Ряшівського і Ніського староств. Німчук на основі даних шематизму Перемиської єпархії за 1928 та 1932 рр. та власних спостережень подав чисельність українського населення окремих сіл згаданих повітів, виокремив 64 місцевості, в яких українці мешкали компактно у кількості понад десять чоловік та з їх переважанням, констатував як кількісні, так і якісні втрати українства внаслідок спольщення. Місцеве населення зберегло вірність греко-католицькій церкві лише завдяки своєму консерватизму, незважаючи на великі прогалини у володінні рідною мовою (відсутність українських шкіл та просвітницької роботи, перехід на польську розмовну мову). Книжечка наповнена порівняльними статистичними даними, що ілюструють у кількісному вимірі ріст, застій чи зменшення українського населення найбільших громад чотирьох повітів Лежайського деканату за останні 100 років — за даними шематизмів 1830, 1879, 1913, 1932 рр., а також чисельності громад за конфесійною ознакою (греко-католиків) на основі офіційних переписів 1880, 1900 та 1921 рр. Автор навів як докази колишнього компактного проживання українців на західних теренах Галичини українські топонімічні назви, пам'ятки матеріальної культури (ікони, хрести, дзвони) та усні перекази, рекомендував для глибшого занурення в тему ознайомитись з працями Д. Зубрицького, М. Кордуби, О. Пеленського та історичними

хроніками, а задля збереження українства в Лежайському деканаті радив відповідально працювати духовенству, активізувати освітню роботу (поширення книжкової культури у селах, закладання читалень, кооперативів, аматорських гуртків, захоронок, видавництв, вплив міської школи та міського культурного середовища).

У 1933 р. побачив світ перший український путівник Карпатами — книга «Долиною Опору й Стрия» [41] літературознавця, бібліографа, педагога і громадського діяча Євгена Юлія Пеленського (1908-1956). Видання, призначене для літників і прогульківців, з'явилося з ініціативи голови туристично-краєзнавчого товариства «Плай» Дениса Коренця за кошти товариства. Структурно путівник поділено на дві основні складові: «Загальна частина» та «Подрібна частина». У першій автор ознайомлює читачів з геологією краю, його флорою та фауною, археологією, історією. Досить докладно описано місцеве автохтонне населення — бойки, їх антропологія, говір, побут, матеріальна (хліборобство, мисливство, рибальство, бджільництво, будівництво, одяг) і духовна культура (звичаї, фольклор — легенди та пісні). Згадано імена відомих дослідників Бойківщини — Б. Януша, Я. Пастернака, І. Шараневича, Д. Зубрицького, В. Січинського та ін. «Подрібна частина» головню присвячена практичній інформації: як найкраще доїхати, де зупинитися, як здорово і дешево прохарчуватися, які населені пункти та історичні пам'ятки варто відвідати впродовж мандрівки (у долині річки Опір — села Конюхів, Любінці, Верхнє і Нижнє Синьовидне, Бубнище, Дубина, Гребенів (важливе літнє місце), Зелем'янка, Тухля, Рожанка, Славське, Лавочне та Сколе), місцевості, де збереглися руїни замків і монастирів (села Розгірче, Бубнище, Урич). Окремо подано опис маршрутів сходження на гірські вершини — Парашку, Відногу, Кривий Верх, Високий Верх, Ключ, Зелемін, Кудрявець, Чорну Гору, Менчів, Байтину, Маківку, Тростян, Пікуй [34, s. 511].

Преса активно відгукнулася на появу цього видання. Всього ми знайшли сім позитивних рецензій — Дениса Коренця в «Ділі» [23] та «Новому часі» [24], Генрика Гонсьоровського в часописі «Wierchy» [56], Миколи Голубця в часописі «Наш прапор» [8, с. 6], Осипа Назарука в часописі «Нова Зоря» [36, с. 6], невідомого автора в газеті «Мета» [37], о. Петра Хомина в часописі «Нива» [49]. Зацитуємо невеликий фрагмент з останньої: «Це перший в нас

туристичний провідник, поки що по одній тільки частині наших чудових Карпат, зеленій Скільській Верховині. Туристичний рух — з бажанням пізнати свій рідний край, головню його найкращі частини — гори, починає і в нас змагатися, тому поява туристичного провідника мусить бути кождим прогульковцем і любителем рідної природи горячо повитана».

Короткий історичний нарис волинського історика і красзнавця Анатолія Дублянського (1912–1997) «Луцьк» (1934) [14] складається з п'яти розділів, що проливають світло на основні моменти історії столиці Волинської землі та розташовані у ній історичні пам'ятки: «Початки міста Луцька. Луцьк під владою українських князів. Удільні князі. Татарська навала. Загальний стан міста за княжої доби»; «Перехід Луцька під владу литовських князів. Любарт і його боротьба з Польщею. Витовт. З'їзд монархів у Луцьку. Упадок Луцька після смерті Свидригайла»; «Луцьк під Польщею. Церковні події. Братство. Військо Б. Хмельницького в Луцьку. Боротьба православних з унією. Упадок Луцька в XVII ст.»; «Луцьк під Росією. Світова війна. Луцьк у відродженій Українській Державі»; «Історичні пам'ятники в Луцьку. Замок Любарта. Церкви. Костел. Синагога. Кенаса».

Після виходу нарис у світ з'явилась прихильна рецензія на нього у львівській газеті «Новий час» [3], що підкреслила актуальність та значущість видання для українського громадянства загалом та лучан зокрема, котрі зможуть більше довідатися про славне минуле рідного міста, що відіграло важливу роль у вітчизняній історії, міста, де колись панували князі, функціонувало православне братство, жила заможна українська шляхта та міщанство.

Красзнавчий нарис письменниці, журналістки та видавця Олени Кисілевської (1869–1956) «По рідному краю. Полісся» (1935) [18] — це цикл подорожніх нотаток з Полісся, який охоплює чотири мандрівки, здійснені в усі пори року. Авторка з любов'ю та неабияким письменницьким хистом описує красу рідного краю, неяскраві фарби його природи, сільські краєвиди, болота та ліси («сині води, трави, шуварі, розколихані на вітрі чуприни очеретів»), побачені спочатку дистанційно — крізь шибку поїзда зі Львова до Ковеля, Пінська та Берестя, а згодом уже на відстані дотику, мандруючи від села до села селянським возом. Сторінки

книжки наповнені спілкуванням з селянами, а на основі їх розповідей і власних вражень — описами життя та побуту місцевих мешканців, історичними екскурсами в минуле, короткими історико-етнографічними замальовками (основні господарські заняття, інтер'єри хат, одяг дівчат, рибальські знаряддя, торговиця, деякі народні звичаї: Благовіщення, Великдень, Івана Купала, Святий і Щедрий вечір). Складна комунікація та несприятливі природні умови виробили в поліщуків безмежну терпеливість і здатність до перманентної боротьби з природою та суворими життєвими обставинами як основні риси характеру. Як сенаторку польського парламенту та українську громадську діячку, видавця відомого часопису «Жіноча доля», О. Кисілевську не залишила байдужою національна сторона життя українців Полісся, які внаслідок тривалої політики колонізації не до кінця відчували свою національну ідентичність (здебільшого вважали себе «тутейшими»), не мали доступу до української преси, школи, церкви та організації господарського життя у вигляді кооперативів. Тому вони так спрагло тяглися до українських часописів, які мандрівниця щедро роздавала усім охочим. Авторка нарису, відвідавши чимало поліських сіл та містечок (Камінь-Каширський, Береза Картузька, Івацевичі, Теліхани, Вигоноші, Дорогичин та ін.), приходить до закономірного висновку про українську національну належність місцевого люду та українську мову його спілкування, й закінчує на оптимістичній ноті: «Святе моє переконання, що оця частина нашого народу, хоч далека, але тісно зв'язана з нами кров'ю, мовою, минулим, скоріше чи пізніше зіллється духово — в одне всеукраїнське море» [18, с. 128].

Вихід нарису О. Кисілевської сколихнув українську суспільну думку, головню письменницьку громадськість. Невдовзі відгукнулася її колега по перу Ольга Дучимінська, яка у часописі «Новий час» [15] надрукувала рецензію з оцінкою книги як вельми цікавої, повчальної та доступної широкому загалу. Інша колега-письменниця Ірина Вільде на сторінках часопису «Жіноча доля» зазначила: «Прегарні поетичні описи природи, живі діалоги, цікаві поліські звичаї, економічні обставини, описи поліських ярмарків, сільського побуту — усе взяте з життя самих поліщуків... Книжку цю почасти можна назвати автобіографією українського

поліщука» [4]. Ще одна сучасниця резюмувала, що книжка О. Кисілевської про Полісся «пробуджує до життя забутих Богом і людьми, замкнених у своїх дебрах поліщуків» [52].

1935 р. в науково-популярній бібліотеці товариства «Просвіта» накладом фонду «Учіться, брати мої!» вийшов друком популярний краєзнавчий нарис історика, археолога, етнографа і дослідника Волині Олександра Цинкаловського (1898–1983) «Княжий гóрод Володимир» [50], що проливав світло на історичну долю міста від доісторичних часів до початку 1930-х рр. Він складається з невеликого розділу «Передісторичні часи» з характеристикою археологічних пам'яток і городищ на території Володимирщини та «Історичної частини», хронологічно поділеної на п'ять періодів: «Княжа доба», «Литовсько-руська доба», «Польська доба», «Російські часи», «1919–1935». Виклад основного матеріалу доповнюють два додатки: «План м. Володимира (пояснення)» і «Перелік українських та литовсько-руських князів на володимирському престолі; старости, підстарости, вйти, городничі, судді, підкоморії, православні та греко-католицькі єпископи у Володимирі». Подано порівняльні статистичні дані кількості мешканців Володимира у 1861, 1911, 1931 та 1935 рр. Унаочнюють історичний матеріал 45 ілюстрацій археологічних артефактів, міських архітектурних пам'яток, церков, валів, гербів, монастирів, будівель українських товариств. Рецензією на цю книгу відгукнувся Василь Сімович, який зауважив: «Видко, що автор відноситься з любов'ю до свого рідного міста, його минулого й теперішності й рад би передати своїми рядками цю любов і своїм читачам. Це йому в великій мірі і вдалося» [46].

Того ж року товариство «Просвіта» видало популярний нарис географа, доцента Українського Педагогічного Інституту в Празі Мирона Дольницького (1890-1966) «Від Бескидських розворів до Поліських болот» [12]. Він написаний у формі відповідей з доступним і цікавим викладом матеріалу про українські землі, розташовані в межах тогочасної Польщі, та їх мешканців на запитання, що їх ставить батьковому приятелю допитливий 13-річний хлопча, син канадського емігранта, перед поїздкою на історичну батьківщину. Метою книжки є «не тільки пізнати ті землі, де живе наш народ у межах Польщі, а й пізнавши, всім серцем їх полюбити. Полюбити не тільки тому, що всі вони дуже гарні, а й

тому, що на них живе наш народ уже дуже давно, що на них відбувались дуже важні події колись і кипить наше життя тепер, а найважливіше, що вони наші, рідні. А своє треба і знати, і любити». Львівський популярний часопис «Життя і Знання» подав рецензію В. Сімовича на цю книгу, яку він вважав підручником географії українських земель в межах тодішньої Польщі, якого так бракувало донині [45].

Ще одним краєзнавчим виданням 1935 р. стала брошура без зазначення авторства «Дещо з історії міста Ярослава» [19] — окрема відбитка з «Ювілейного альманаху», виданого з нагоди 25-річчя ярославської філії «Просвіти». Вона стисло висвітлює питання заснування та назви міста, яку воно отримало 1031 р. на честь князя Ярослава Мудрого, та кидає погляд на історію Ярослава, що згодом став відомим торговим та освітнім центром, осідком отців-єзуїтів та греко-католицьких єпископів. Автором брошури, вслід за рецензентом о. Романом Луканем [30], вважаємо о. Юрія Кікту, автора путівника Ярославом 1937 р. Рецензент, незважаючи на незначні фактологічні зауваження, оцінив працю як «цінну не тільки для бібліографа, але й кожного, що цікавиться минулим нашого давнього Ярослава».

1936 р. окремою відбиткою вийшла стаття з 154-го тому «Записок НТШ» — праця правника, археолога-аматора, дослідника топографії княжих міст Галичини, дійсного члена НТШ Льва Чачковського (1867–1933) «Княжий Белз» [51]. Вона складається з чотирьох розділів: «Теперішнє місто»; «Княжий гóрод»; «Пригороддя»; «Храми старого Белза» (з описом колишньої надвірної церкви Пресвятої Богородиці, церков св. Миколая, Спаса, Св. Духа, св. Параскеви, монастиря з церквою Св. Трійці, монастиря чину св. Василя, церков св. Климентія, св. Димитрія, Успення Пресвятої Богородиці, давньої церкви поблизького села Прусина). Завершує історичний огляд Белза княжих часів коротка підбірка (8) переказів про церкви та монастирі дальших околиць міста.

1937 р. вийшли друком два ідентичні краєзнавчі видання відомого історика мистецтва Миколи Голубця (1891–1942) «Княжий Галич» [6; 7]. У ньому автор простежив політичну історію княжого міста впродовж двох століть (1141–1340), починаючи від часів володарювання князів Ростиславичів (Рюрика, Володара і Василька) та славного князя Ярослава Осмомисла, що переніс

столицю з Перемишля до Галича, а згодом князя Романа Мстиславича, який об'єднав Галичину і Волинь в могутню Галицько-Волинську державу, та його сина короля Данила Романовича (Галицького). Автор розмірковував над проблемами заснування Галича та невідомим ім'ям його засновника, походженням назви міста, описував розташування пам'яток княжої доби за його межами (села Залуква, Сокіл, Підгороддя, Крилос), згадував перших дослідників галицьких старожитностей (Л. Лаврецького, І. Шараневича, О. Чоловського, О. Пеленського, Я. Пастернака), які відкрили й науково опрацювали останки фундаментів 30 церковних будівель, зокрема — церкви св. Пантелеймона, св. Іллі, Спаської та Благовіщенської церков. Основною метою видання було дохідливо розтлумачити вагу та значення розкопок у Крилосі, які здійснив Ярослав Пастернак. Лапідарні відгуки на друге видання книги помістили часописи «Вістник» [31] та «Життя і Знання» [44].

Того ж року письменник, редактор і видавець Богдан Гошовський (1907–1989) видав брошуру «Княжий гóрод Пліснеськ» [10], присвячену 750-річчю «Слова о полку Ігоревім», з короткою характеристикою оборонних валів колишнього княжого городища, що згадується у цій давньоукраїнській писемній пам'ятці. Автор обґрунтував актуальність своєї роботи тим, що «мандрівка в минуле, в староруські, лицарсько-державницькі княжі глибини – одна з головних передумов нашого національного самопізнання і нашої національно-історичної свідомості, угольний камінь у кладенні могутньої й величавої будівлі українського майбутнього» [10, с. 6].

«Провідник Перемишля і повіту на 1937 р.» [42] — це перший український путівник містом і округою, який відкриває читачеві місцевий український світ. У цьому довідниковому путівнику, що має суто прикладний характер, подано адреси українських організацій та установ, духовних властей, видавництв, економічних інституцій, культурно-освітніх організацій, шкіл, захоронок, спортивних товариств, ресторанів, споживчих крамниць, прізвища окремих фахівців з різних галузей: адвокатів, лікарів, художників, банкірів, інженерів, ремісників, купців, пекарів. На його сторінках відображено українське виробниче та громадсько-культурне життя Перемишля (читальні товариства «Просвіта», кружки «Союзу Українок», філії товариств «Сільський Господар», «Рідна Школа» та «Сокіл-Батько», окремі кооперативи, молочарні

«Маслосоюзу»), перелік греко-католицьких парафій і сільських громад Перемиського повіту та список вулиць Перемишля. Провідник був виданий силами «Міщанського братства» Перемишля спільно з товариствами «Зоря» і «Союз українських купців». Інформація про появу путівника оперативно з'явилась на сторінках галицької преси, зокрема львівської газети «Новий час» [40].

Путівник авторства о. Юрія Кікти «Ярослав. Від поїзду до поїзду» (1937) [20] — перший український вадемекум міста, містить чотири розділи: «Загальні дані» (основні історичні факти про місто і статистика чисельності та національного складу мешканців Ярослава і повіту за різні роки), «Оглядання міста» (подано основні маршрути: із залізничного двірця на Корзо; Корзо — Ринок — церква Преображення; колиска міста — Ринок — повенедиктинські руїни; Краківське і Львівське передмістя), «Загальний огляд» (стилий історичний огляд міста трьох періодів — українська доба (1031–1387), польська доба (1387–1772), австрійська доба (1772–1918); «Адресар» (страхове товариство «Дністер», Українська бурса та захоронка, магістрат, парафіяльний греко-католицький уряд, пошта, староство і повітовий уряд, театральні зали).

Ще одним красназничим виданням 1937 р. стала книжечка «Столиця Гербуртів: (нариси з минулого й сучасного Добромиля)» [5] громадського діяча і журналіста Миколи Геца (1910–1993). Вона була видана з нагоди 30-ліття утворення першої читальні «Просвіти» в Добромилі та 25-річчя товариства «Рідна Школа», щоб, за задумом видавців, «хоч частинно дати змогу нашому громадянству пізнати минувшину Добромиля й його жителів та заповнити прогалину в українській історіографії галицьких міст». І це завдання аналізоване видання виконує. Автор ознайомлює читачів з витоками Добромиля й роллю в його історії шляхетської родини Гербуртів — Івана Щасного (відомого політичного діяча, оборонця українства, доброго господаря, мецената наук і мистецтв, видавця і засновника друкарні, історика та письменника, автора багатьох наукових студій) та його сина Івана Лева (письменника, автора «Науки Добромильської»). Окремий розділ присвячено Добромильському літопису священника Симеона Коростенського, що охоплює події 1648–1705 рр.; його повністю передруковано як важливе джерело до історії господарських відносин на галицьких землях у другій половині XVII ст. Ще один розділ розкриває життя

Добромиля під Австрійською короною — його економічний розвиток, національно-культурне життя українського міщанства, заснування на початку ХХ ст. читальні «Просвіти», філії «Сільського Господаря», УПТ, спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» та ін. Важливу роль у житті Добромиля відіграв монастир оо. Василіян, початки якого сягають часів Івана Щасного Гербурта. М. Гец подав народні перекази про створення монастиря та навів найцікавіші події з монастирського літопису, написав про грамоти дарування землі монастиреві від власників Добромиля та про заснування нової церкви і монастиря св. Онуфрія в 1705–1731 рр. Цікавою є інформація про вступ до добромильського новіціату графа Романа Олександр Шептицького в 1888 р. Виклад матеріалу закінчено згадкою про добромильські церкви та замок Гербурта. На думку Миколи Андрусика, «ці нариси подають багато цінних вісток до історії Добромиля» [2, с. 120].

Завершує аналіз видань 1937 р. опис мандрівки Карпатами учителя Мирона Заклинського «Пізнай свій рідний край» [17], що порушує проблему мандрівництва як важливої ділянки фізичного і духовного виховання української молоді, яку необхідно розвивати. Цьому якраз сприяє сама книжка, яка пропонує різні маршрути рідним краєм — Сколівськими Бескидами, Горганами і Чорногорою, Закарпаттям. Детальний опис мандрівки школярів під керівництвом провідника і досвідченого мандрівника Всеволода Крицького гірськими вершинами з конкретними практичними порадами виконує функцію своєрідного підручника для юного туриста, оскільки їх на той час бракувало.

Літератор і педагог Василь Лев у дописі, що з'явився у краєзнавчому часописі «Наша Батьківщина», з ентузіазмом сприйняв цей підручник мандрівництва, що «може стати цінним матеріалом для краєзнавства не тільки в нас, але й на чужині». Рецензент високо оцінив роль провідника Всеволода, що «на кожному кроці інформує та повчає новиків туристики про способи і звичаї мандрівки, вчить їх користати матеріально і духовно з мандрівничого спорту, заправляє до систематики й гігієнічного способу життя людини епохи спорту» [28]. Важливе пізнавальне значення цієї праці для молоді підтримав анонімний дописувач у часописі «Життя і Знання»: «Автор, свідомий того, які великі користі дає людині

мандрівництво. Зокрема молоді, що, мандруючи, гартує душу і тіло, а попри те пізнає свою батьківщину та вчиться її любити» [44].

1938 р. з'явилася друком ще одна публікація, присвячена князю Галичу, — однойменний краєзнавчий нарис педагога, публіциста, краєзнавця і фотографа Маріяна Гавдяка (? – 1973) [11], що мав на меті в доступній формі подати проблематику княжого міста. Змістово він ґрунтується на науковій літературі та оприлюднених у пресі результатах археологічних розкопок, а структурно ділиться на три розділи: «Минуле міста Галича», «Топографія княжого Галича», «Розкопи та пам'ятки княжого Галича». Невеликий за обсягом перший розділ простежує початки міста з доісторичних часів та впродовж княжого періоду до кінця XIV ст. (періоди володарювання князів Ростиславичів: Рюрика, Володара і Василька, князя Ярослава Осмомисла, а згодом князя Романа Мстиславича, який заснував Галицько-Волинську державу, та його сина короля Данила Галицького). Значно більше уваги приділив автор топографії давнього Галича, характеризуючи лінії укріплень міста з оборонними церквами. В центрі уваги перебувають археологічні розкопки княжого Галича й докладний опис знайдених в їх результаті артефактів дослідниками Л. Лаврецьким, А. Петрушевичем, І. Шараневичем, О. Чоловським, О. Пеленським, Л. Чачковським, Я. Пастернаком. В історичному розгляді досліджень княжого Галича автор виділив кілька хронологічних етапів (1880–1887, 1907–1914, 1927–1932, сучасний — від 1936 р.).

Того ж року лікар за фахом, краєзнавець, громадський і релігійний діяч Арсен Річинський (1892–1956) оприлюднив краєзнавчу працю «Старий гóрод Волинь» [43]. У ній йдеться про історичну долю червенського міста Волинь на Холмщині, столицю літописного племені волинян. Автор порушив проблему генезису волинян, критично розглядаючи версії різних дослідників про їх імовірне походження з балтійського міста Wollin, що на користь цього твердження наводили результати археологічних розкопок міста Волинь над Одрою. Науковець вважає Волинь над Бугом, як і інші червенські міста IX–X ст., що 981 р. приєднав Володимир Великий до Київської держави, незалежними племінними осередками, мешканцями яких були слов'яни.

Тоді ж журналіст, публіцист, письменник та етнограф Юліан Тарнович (1903–1977) опублікував відразу два туристичні путівники.

Перша книжка «За срібнолентим Сяном: мандруймо в Лемківські гори» [48] вийшла у «Бібліотеці Лемківщини». Тут читачеві запропоновано різні маршрути мандрівок у лемківські Beskidy — до джерел Сяну (з відвідуванням сіл і містечок — Загір'я, Лиська, Балигорода, Душатина, Сянока, Руської Дубрівки), долиною Віслока (Босько, Тарнавка, гора Кичера, Суравиця, Дальова, Живець, Риманів, Дукля, гори Рогівська Верховина та Цергова, села Гирова, Мисцова, Дошниця, Жмигород, Гладишів, Щавниця, Сондецький Beskid, гора Яворина). Автор, уродженець цих місць, звернув увагу мандрівника на українські села, яких поміж нижнім Сяном і Попрадом налічив 241, лемківську народну дерев'яну архітектуру (налічував 198 церков і 12 каплиць), подав короткі описи краси гірської природи, окремих представників дикої фауни, занять мешканців (деревообробний і каменярський промисли), їх етикету, навів кілька уривків з листів відпочивальників у лемківських горах.

Друга книжка «Верхами Лемківського Beskidу: мандрівницький провідник по Лемківщині» [47], що побачила світ у бібліотеці українського туристично-краєзнавчого товариства «Плай», складається з двох частин — «Загальні відомості» і «Подрібні відомості». Перший розділ ознайомлює читача з географічним розташуванням, геологією, кліматом, рослинним і тваринним світом Лемківщини, звертає увагу на бескидський краєвид, проливає світло на праісторію краю, його мешканців-лемків, тлумачить походження їх назви, окреслює лемківський антропологічний тип, зупиняється на місцевій говірці, народних переказах, характеризує літературу, подає прізвиська основних дослідників (І. Зілинський, Ф. Коковський), стисло характеризує етнографію Лемківщини: описує способи господарювання та місцеві промисли (деревообробка, каменярство, дьогтярство), матеріальну культуру (землеробство, мисливство, рибальство, одяг, харчування, будівництво), звичаї та обряди, фольклор. Другий розділ має вигляд маршрутного путівника з окресленням мандрівницьких шляхів, основних рік, гідрографічного значення Низького Beskidу, характеристикою лісничих осель і мандрівницьких осередків (Сянок, Риманів, Дукля, Крамна, Висова, Тилич, Криниця). Докладно описані окремі місцевості з їх основними туристичними маршрутами — Сяніччина (джерела Ослави, Біла Гора, Буковиця, Сяноцькі доли, Душатинське озеро), Дуклянщина (Рогівська гора, Цергова, Студений Верх, Дуклянський

перевал), Стрижівщина (Одриконь, Опарівка), Сондецький Бескид (хребтом Яворини, зі Злоцького на Яворину, з Вірхомлі на Яворину, долина Чорного Поток, з Яворини до Криниці, на Парховатку, Тилицький перевал, від Попраду до Щавниці). Автор звернув увагу на історичні пам'ятки (замки, звалища, збійницькі (опришківські) печери), музеї («Лемківщина» в Сяноці), лещетарські терени.

У часописі «Наш Лемко» з'явилась схвальна рецензія Івана Шевчика-Лукавиченка на вихід путівника, що резюмувала: «Таку книжечку могла написати людина, що гаряче любить свій край, що по всіх верхах і долах оставила сліди своїх стіп, що на погаслий жертovníк забутого всіма краю, для розжарення вогня, кидаю оцю, в нашій літературі одиноку й вартісну працю» [53]. Не залишились осторонь і «Українські Вісти»: «Зазнайомитися з Лемківщиною, піти туди, побачити красу лемківських верхів, а щонайважливіше — зв'язатися з лемками, піддержати їх і навчити — це завдання українського мандрівника, яке саме тепер повинен сповнити. Тим то та маленька книжечка являється хоч скромним, але цінним добутком для нашого мандрівництва і краєзнавства. Її повинен набути кожний, хто дорожить своїм краєм і хто хоче його пізнати» [32].

Книжка Івана Ковалиська «Мандрівні дні» у двох частинах — «В долині Рибниці й Черемошу» [21] та «На полонинах Чорногори» [22] — видана державним видавництвом шкільних книжок у Львові. На своїх сторінках вона популяризувала Гуцульщину, в туристичну мандрівку якою вирушили учні зі своїм наставником. Вони відвідали гуцульські оселі Город, Дземброню, Жаб'є*, Зелену, Косів, Красний Луг**, Криворівню, Кути, Пістинь, Соколівку, Яворів, Ворохту, Микуличин, Яремче, де милувались гірською природою, мальовничими краєвидами, познайомилися з мешканцями-гуцулами, їх життям, побутом, заняттями та звичаями.

Восени 1938 р. видавничо-рекламне бюро «Астра» в Станіславові видало перший український «Літницьево-туристичний провідник по Галичині» [29]. Він ставив своїм завданням подати «літникам, туристам й лещетарям найпотрібніші відомості про наші літництва, зимовища, туристичні шляхи й лещетарські терени, причинитися нашою пропагандою до піднесення наших кліматичних стацій до рівня європейських, піднести економічний стан гуцула,

* Нині — смт Верховина Івано-Франківської обл.

** Нині — с. Красник Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

бойка, лемка». Провідник довідникового типу композиційно складається з двох розділів — «Поділля, Покуття, Карпати» і «Кліматичні стації Галичини». У першому проаналізовано географічне розташування, кліматичні умови, туристичні шляхи, рослинний і тваринний світ, мережа маркованих туристичних стежок, природні багатства території Поділля, Покуття й Карпат; розвиток туристики та літницьового руху; охарактеризовано бойківську людність; виокремлено лещетарські терени (Чорногора, Ворохта, Кукул, Говерла), запропоновано прогулянки з літницьових осередків Осмолоди, Славська, Тухлі на гори Високу, Сивулю, Попадно, Тростяни, Зелений Верх, Льзу, Плішки, Високий Верх, Магуру, Парашку, Зелемін. У другому розділі у контексті розгляду кліматичних станцій Галичини (Акрешори, Березів Нижній, Білоберізка, Болехів, Бориня, Брустури, Брюховичі, Бряза*, Буркут, Бусовиська, Велдіж**, Вигода) подано їх бальнеографічний опис — клімат, місцеві умови, комунікації, ціни на туристичні послуги, покази до лікування. Такі провідники редакція планувала видавати щорічно разом з літницьово-туристичним двотижневиком «Карпати». Наклад видання — 20 тис. прим.

Підсумовуючи, зазначимо, що у західноукраїнських виданнях 1930-х рр., продовжуючи відповідну тенденцію попереднього десятиліття (краєзнавчі праці О. Назарука «До Бакоти: вражіння з подорожі до українських Помпеїв» (1919); М. Голубця «Белз-Буськ-Звенигород» (1927), «Теребовля, княжий гóрод» (1927), «Перемишль» (1928), «З історії міста Сокаля» (1929); І. Крип'якевича «Княжий гóрод Галич» (1923), «Коротка історія Зборова до початку ХІХ в.» (1929); О. Кисілевської «До комор Довбуша» (1925) та ін.), потужно представлено історико-краєзнавчий дискурс внаслідок зростання національної самосвідомості українства, підвищення інтересу до рідної мови, культури, історії міст, містечок і сіл, розвитку туризму та відвідування історичних місць. Видання регіональної/локальної історичної проблематики, що за змістом мають здебільшого науково-популярний характер, щодо своєї жанрової належності класифікаційно поділяються на книги (нариси, путівники, подорожні нотатки), брошури, збірники статей/історичні читанки, окремі відбитки з продовжуваних видань («Діло»,

* Нині — с. Козаківка Івано-Франківської обл.

** Нині — с. Шевченкове Долинського р-ну Івано-Франківської обл.

«Жіноча доля», «Записки НТШ», «Історичного календаря-альманаху «Червоної Калини»). Географія представлених досліджень доволі широка — як цілі географічні та етнографічні регіони (Волинь, Поділля, Надсяння, Бойківщина, Полісся, Карпати, Лемківщина), так і окремі міста та містечка Західної України — Львів, Луцьк, Володимир, Перемишль, Ярослав, Жовква, Яворів, Галич, Белз, Добромилі, Пліснесько, Гримайлів, Волинь. Проаналізований масив книжкових видань становить 28 одиниць. Усі вони зробили значний внесок у розвиток як українського краєзнавства, так і у справу пізнання нашим народом свого історичного минулого, без якого немає шансів на достойне майбутнє.

1. *Андрусак М.* З минулого Знесіння / *Микола Андрусак*. — Львів : накладом автора, 1932. — 24 с. — Відбитка з «Діла».
2. [*Андрусак Микола*]. Рецензії / *М. А-як* // *Наша Батьківщина* (Львів). — 1937. — Квіт.-трав. (чис. 4/5). — С. 119-120. — Рец. на кн.: *Столиця Гербуртів : (нариси з минулого й сучасного Добромиля) / М. Гец*. — Добромилі, 1937. — 68 с.
3. *В. С.* Рецензія / *В. С.* // *Новий час* (Львів). — 1934. — 3 верес. (чис. 197). — С. 6. — Рец. на кн.: *Луцьк : іст. нарис / А. Дублянський*. — Луцьк, 1934. — 32 с.
4. *Вільде І.* Нові книжки з-під жіночого пера / *Ірина Вільде* // *Жіноча доля* (Коломия). — 1937. — 1-15 січ. (чис. 1/2). — С. 19. — Рец. на кн.: *По рідному краю. Полісся / О. Кисілевська*. — Коломия, 1935. — 128 с.
5. *Гец М.* *Столиця Гербуртів : (нариси з минулого й сучасного Добромиля) / Микола Гец*. — Добромилі : накладом кружка «Рідної Школи» в Добромилі. З друкарні «Поспішної» в Перемишлі, 1937. — 68 с.
6. *Голубець М.* *Княжий Галич / Микола Голубець*. — 2-ге вид. — Львів : видавець І. Тиктор. Друк Медичський-Тиктор, 1937. — 32 с. — (Бібліотека для молоді «Ранок» ; чис. 9).
7. *Голубець М.* *Княжий Галич / Микола Голубець*. — Львів : видання «Української преси» (І. Тиктора), 1937. — 30 с.
8. *Голубець М.* *Перша ластівка нашої туристики / Микола Голубець* // *Наш прапор* (Львів). — 1933. — 15 черв. (чис. 46). — С. 6. — Рец. на кн.: *Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / Є. Ю. Пеленський*. — Львів, 1933. — 64 с.
9. [*Голубець Микола*]. *Книжка про Львів / М. Г.* // *Література. Мистецтво. Наука. Безплатний додаток до «Меги»* (Львів). — 1932. — 26 черв. (чис. 24). — С. II-III. — Рец. на кн.: *Історичні проходи по Львові : [пугівник] / І. Крип'якевич*. — Львів, 1932. — 165 с.

10. *Гошовський Б.* Княжий гóрод Пліснеськ / *Богдан Гошовський.* — Львів, 1937. — 15 с. — Відбитка з «Історичного календаря-альманаху «Червоної Калини» на 1938 р.
11. *Гавдяк М.* Княжий Галич. (З ілюстраціями) / *Маріян Гавдяк.* — Галич : накладом книгарні і базару «Рідної Школи» в Галичі, 1938. — 63 с.
12. *Дольницький М.* Від Бескидських розворів до Поліських болот. З 25 об-разками й 1 мапою / *Мирон Дольницький.* — Львів : накладом т-ва «Просвіта», 1935. — 88 с. — (Видання товариства «Просвіта»; чис. 808 (кн. 3).
13. *Дорошенко Д.* По рідному краю : (подорожні вражіння й замітки) / *Дмитро Дорошенко.* — 2-ге вид., переробл. й допов. — Львів : на-кладня Михайла Таранька. Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1930. — 155, [1] с. — (Популярна бібліотека ; кн. 1).
14. *Дублянський А.* Луцьк : іст. нарис / *Анатоль Дублянський.* — Луцьк, 1934. — 32 с.
15. *Дучимінська О. О.* Українська книжка про «Полісся». Кілька слів замість рецензії / *О. О. Дучимінська // Новий час (Львів).* — 1937. — 22 лют. (чис. 38). — С. 6. — Рец. на кн.: По рідному краю. Полісся / *О. Кисілевська.* — Коломия, 1935. — 128 с.
16. З минулого Жовкви : іст. читанка / *Ярослав Пастернак, Іван Крип'якевич, Володимир Данилович, Михайло Сухий.* — Жовква : накладом філії т-ва «Просвіта», 1930. — 34 с. — На дохід будови українського повіто-вого дому в Жовкві.
17. *Заклинський М.* Пізнай свій рідний край : опис мандрівки по Кар-патах / *Мирон Заклинський.* — Львів : видавець Іван Тиктор, 1937. — 64 с. — (Бібліотека для молоді «Ранок» ; чис. 7/8).
18. *Кисілевська О.* По рідному краю. Полісся / *Олена Кисілевська.* — Коломия : накладом власним. Друк М. Бойчука в Коломиї, 1935. — 128 с. — Відбитка з часопису «Жіноча доля».
19. [Кікта Ю.]. Дещо з історії міста Ярослава / [Юрій Кікта]. — Ярослав, 1935. — 12 с.
20. *Кікта Ю.* Ярослав. Від поїзду до поїзду : провідник. З картою міста / *о. Юрій Кікта.* — Ярослав : Друк К. Бавлегартена, 1937. — 20 с.
21. *Ковалисько І.* Мандрівні дні / *Іван Ковалисько* ; приготував до друку й пояснив *Володимир Калинович.* — Львів : Państwowe wyd-wo ksiązek szkolnych, 1938. — Ч. 1 : В долині Рибниці й Черемошу. — 96 с. — (Цікава книжка ; чис. 4).
22. *Ковалисько І.* Мандрівні дні / *Іван Ковалисько* ; приготував до друку й пояснив *Володимир Калинович.* — Львів : Państwowe wyd-wo ksiązek szkolnych, 1938. — Ч. 2 : На полонинах Чорногори. — 95 с. — (Ці-кава книжка ; чис. 5).

23. *Коренець Д.* Долиною Опору і Стрия / *Денис Коренець* // Діло (Львів). — 1933. — 19 черв. (№ 156). — С. 3. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / *Є. Ю. Пеленський*. — Львів, 1933. — 64 с.
24. *Коренець Д.* Книжка на часі / *Денис Коренець* // Новий час (Львів). — 1935. — 21 черв. (чис. 135). — С. 7. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / *Є. Ю. Пеленський*. — Львів, 1933. — 64 с.
25. Коротка історія Грималова і сіл судового Грималівського округу / зібрав *Іван Крип'якевич*; уложив і доповнив *Гриць Олійник*. — Грималів : коштом і заходами філії і читальні «Просвіти» в Грималові. З друкарні А. Салевича в Тернополі, 1931. — 132 с.
26. *Коструба Т.* [Рецензія] / *о. Теофіль Коструба* // Записки Чина Святого Василя Великого. — Львів, 1935. — Т. 6, вип. 1/2. — С. 416-418. — Рец. на кн.: Історичні проходи по Львові : [путівник] / *І. Крип'якевич*. — Львів, 1932. — 165 с.
27. *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові : [путівник] / *Іван Крип'якевич*. — Львів : накладом т-ва «Просвіта». З друкарні «Діла», 1932. — 165 с. — (Видання товариства «Просвіта» ; чис. 771).
28. [*Лев Василь*]. Рецензії / *В. Л.* // Наша Батьківщина (Львів). — 1938. — Квіт. (чис. 4). — С. 108. — Рец. на кн.: Пізнай свій рідний край : опис мандрівки по Карпатах / *М. Заклинський*. — Львів, 1937. — 64 с.
29. Літнисьово-туристичний провідник по Галичині / відвіч. ред. *Володимир Бодак*. — Станиславів : накладом реклямово-вид. бюро «Астра». Союзна друкарня, 1938. — X, 22 с. — (Серія «Книжка для всіх»; чис. 2).
30. *Лукань Р.* Нові видання / *о. Роман Лукань* // Нова Зоря (Львів). — 1935. — 11 серп. (чис. 60). — С. 7. — Рец. на кн.: Дещо з історії міста Ярослава / *Ю. Кікта*. — Ярослав, 1935. — 12 с.
31. [*Луців Лука*]. Бібліографія / *Л. Гранічка* // Вістник (Львів). — 1937. — Т. 4, кн. 11 (листоп.). — С. 841. — Рец. на кн.: Княжий Галич / *М. Голубець*. — 2-ге вид. — Львів, 1937. — 32 с.
32. *М. Д.* Рецензії / *М. Д.* // Українські Вісти (Львів). — 1938. — 1 лип. (чис. 143). — С. 4. — Рец. на кн.: Верхами Лемківського Бескиду : мандрівницький провідник по Лемківщині / *Ю. Тарнович*. — Львів, 1938. — 62 с.
33. *Мовна М.* «Історичні проходи по Львові» І. Крип'якевича : 80-літ тривання / *Маріанна Мовна* // Народознавчі Зошити (Львів). — 2011. — № 6. — С. 1139-1145.
34. *Мовна М.* Путівники Карпатами (друга половина XIX — початок XX ст.) / *Маріанна Мовна* // *Łemkowie, Wojkowie, Rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. — Słupsk, 2016. — Т. 6. — S. 504-515.

35. [Назарук Осип]. Нові видання / А. Ч. // Нова Зоря (Львів). — 1931. — 6 верес. (чис. 67). — С. 6-7. — Рец. на кн.: Яворівщина. З її минулого і сучасного. Зі світлинами. З нагоди 50-ліття заложення першої української читальні в Яворові. — Яворів, 1931. — 32 с.
36. [Назарук Осип]. Нові видання / А. Ч. // Нова Зоря (Львів). — 1933. — 18 черв. (чис. 44). — С. 6. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / Є. Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.
37. Несподіванка для туристів // Мета (Львів). — 1933. — 23 лип. (чис. 29). — С. 7. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / Є. Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.
38. Німчук І. За Сяном. З поїздки по Лежайському деканаті / Іван Німчук. — Львів : 3 друкарні вид. спілки «Діло», 1932. — 39 с.
39. Німчук І. Про давній Львів / Іван Німчук // Діло (Львів). — 1932. — 3 черв. (чис. 121). — С. 2. — Рец. на кн.: Історичні проходи по Львові : [путівник] / І. Крип'якевич. — Львів, 1932. — 165 с.
40. Нові видання // Новий час (Львів). — 1937. — 16 квіт. (чис. 83). — С. 8. — Рец. на кн.: Провідник Перемишля і повіту на 1937 р. — Перемишль, лютий 1937. — XXII, 32 с.
41. Пеленський Є. Ю. Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / Євген Юлій Пеленський. — Львів : накладом туристично-краєзн. т-ва «Плай», 1933. — 64 с. — (Бібліотека «Плаю» ; чис. 1).
42. Провідник Перемишля і повіту на 1937 р. — Перемишль : накладом т-ва «Міщанське Брацтво». 3 друкарні «Поспішної» в Перемишлі, лютий 1937. — XXII, 32 с.
43. Річинський А. Старий гóрод Волинь / Арсен Річинський. — Львів : Наша Батьківщина, 1938. — 14 с. — (Краєзнавча бібліотека ; вип. 1).
44. С. Бібліографія / С. // Життя і Знання (Львів). — 1937. — Жовт. (чис. 121). — С. 304. — Рец. на кн.: Княжий Галич / М. Голубець. — 2-ге вид. — Львів, 1937. — 32 с. ; Пізнай свій рідний край : опис мандрівки по Карпатах / М. Заклинський. — Львів, 1937. — 64 с.
45. [Сімович Василь]. Бібліографія / Вв. // Життя і Знання (Львів). — 1935. — Квіт. (чис. 91). — С. 124. — Рец. на кн.: Від Бескидських розворів до Поліських болот / М. Дольницький. — Львів, 1935. — 88 с.
46. [Сімович Василь]. Бібліографія / Вв. // Життя і Знання (Львів). — 1935. — Лип.-серп. (чис. 94/95). — С. 235. — Рец. на кн.: Княжий гóрод Володимир : популярно-науковий нарис / О. Цинкаловський. — Львів, 1935. — 112 с.

47. *Тарнович Ю.* Верхами Лемківського Бескиду : мандрівницький провідник по Лемківщині / *Юліан Тарнович.* — Львів : накладом Укр. Туристично-Краєзн. т-ва «Плай», 1938. — 76 с. — (Бібліотека «Плаю» ; чис. 2).
48. *Тарнович Ю.* За срібнолентим Сяном : мандруймо в Лемківські гори / *Юліан Тарнович.* — Львів, 1938. — 32 с. — (Бібліотека «Лемківщини» ; чис. 12).
49. [*Хомин Петро*]. [Рецензія] / *о. П. Х.* // *Нива* (Львів). — 1933. — Черв.-лип. (чис. 6/7). — С. 267. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / *Є. Ю. Пеленський.* — Львів, 1933. — 64 с.
50. *Цинкаловський О.* Княжий ґород Володимир : попул.-наук. нарис. (3 45 образками й 1 мапою) / *Олександр Цинкаловський.* — Львів : накладом фонду «Учітеся, брати мої!», 1935. — 112 с.
51. *Чачковський Л.* Княжий Белз / *Лев Чачковський.* — Львів, 1936. — 19 с. — Відбитка із «Записок НТШ», т. 154.
52. *Читач.* Бібліографія / *Читач* // *Вістник* (Львів). — 1937. — Т. 1, кн. 1 (січ.). — С. 77. — Рец. на кн.: По рідному краю. Полісся / *О. Кисілевська.* — Коломия, 1935. — 128 с.
53. *Шевчик-Лукавиченко І.* Нові книжки / *Іван Шевчик-Лукавиченко* // *Наш Лемко* (Львів). — 1938. — 15 верес. (чис. 18). — С. 12. — Рец. на кн.: Верхами Лемківського Бескиду : мандрівницький провідник по Лемківщині / *Ю. Тарнович.* — Львів, 1938. — 62 с.
54. Яворівщина. З її минулого і сучасного. Зі світлинами. З нагоди 50-ліття заложення першої української читальні в Яворові. — Яворів : накладом філії т-ва «Просвіта» в Яворові, 1931. — 32 с.
55. *Янчевська Е.* Подорожнична література / *Е. Янчевська* // *Українські Вісти* (Львів). — 1938. — 12 груд. (чис. 778). — С. 4.
56. [*Gąsiorowski Henryk*]. [Рецензія] / *Hg.* // *Wierchy* (Kraków). — 1934. — R. 12. — S. 212-213. — Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия : туристичний провідник для літників і прогульківців / *Є. Ю. Пеленський.* — Львів, 1933. — 64 с.
57. *V. M. Z.* Zapiski informacyjne i sprawozdawcze / *V. M. Z.* // *Kwartalnik Historyczny* (Lwów). — 1932. — Т. 2, zes. 3/4. — S. 209. — Рец. на кн.: З минулого Жовкви : іст. читанка / *Я. Пастернак, І. Крип'якевич, В. Данилович, М. Сухий.* — Жовква, 1930. — 34 с.